

Punctualiteiten

Kleine encyclopedie van het maatschappelijke engagement van Pierre Bourdieu

► *Bart Buseyne en Luc Vanmarcke*

Het is altijd vandaag
Leonard Nolens

In deze bijdrage trachten de auteurs de grote lijnen uit te zetten van het socio-politieke engagement dat Pierre Bourdieu als (sociale) wetenschapper op zich nam.¹

Transgressieve verbeelding

Met zijn ontwerp van een sociologisch gefundeerde utopie zoekt Bourdieu – dat is bekend – het oude alternatief van utopisme en sociologisme te doorbreken. Sociologen kunnen het zich niet langer veroorloven om geen globale en idealiserende voorstelling te maken van de sociale wereld.

Met deze constructie van een ander politiek gezichtspunt komt hij echter in conflict, zowel met “de professionelen van de politiek” als met “de professionelen van de politieke analyse en het discours over de publieke zaak”. De overschrijding van de welhaast sacrale grens tussen cultuur en politiek, tussen het zuivere denken en de trivialiteit van de agora, wordt niet echt geapprecieerd. Politieke wetenschappers beschuldigen hem ervan als magiër te willen optreden, terwijl de politieke en mediatieke protagonisten hem het recht ontzeggen om te interveniëren, aangezien hij “geen van de hunnen” is.

De “breuk” die het engagement van Bourdieu tekent ligt in de bevraging van wat geen vraag lijkt te hoeven, namelijk de evidentie. De sociologie van Bourdieu doorprikt de illusie van de toegankelijke “actualiteit”, de onproblematisch identifi-

ceerbare issues in het maatschappelijke debat. Die alternatieve politisering die Bourdieu reeds in zijn eerste teksten over de situatie in Algerije ontwikkelde, bestaat in de eerste plaats in een desactivering, een deconstitutie van zgn. “feiten”. De feitelijke is immers niet zo maar gegeven, maar veeleer ge-pre-construeerd naar gelang een bepaalde, dienstige interpretatie. Zelfs het (sociale) feit is nog een fabrikaat, wist reeds Nietzsche: de inzet van het maatschappelijke debat veronderstelt steeds een hermeneutiek, en deze is nooit neutraal of onschuldig.

De Algerijnse tijd

Van 1955 tot 1960 verblijft Bourdieu als onderzoeker in Algerije. Met de teksten die hij dan publiceert, zoekt hij een bepaald apolitek gebruik van de etnologie aan de kaak te stellen. Deze discipline moet daarentegen worden ingezet als een symbolisch strijdwapen. “Met het lezen van linkse kranten en het signeren van petitieën kon ik niet tevreden zijn. Ik moest iets doen, en wel als wetenschapper.”² De Algerijnse revolutie – zo luidt de imperatief – mag niet gereduceerd worden tot inzet van abstracte debatten. Dit besef voert Bourdieu tot op de grens van het revolutionaire bewustzijn: het moment waarop duidelijk wordt dat de verhouding die door het koloniale systeem wordt uitgeoefend, een geweldsverhouding is. De koloniale wetenschappelijke discipline van de etnologie heeft deel aan dit geweld, en is dus politiek betrokken. De explicitering van deze kolonialistische implicaties van de etnologie betekent echter niet noodzakelijkerwijs het einde van elke sociale wetenschap. Ze dwingt juist tot een analy-

se van de impliciet gebleven kloof die de onderzoeker scheidt van de onderzochten, teneinde dat wat deze laatsten – gezien hun maatschappelijke situatie en de daarmee samengaande disposities – niet kunnen articuleren, toch zichtbaar te maken. De etnoloog kan beter optreden als een “middeelaar”: aan de inheemse bevolkingen wordt de betekenis teruggegeven, van de gedragingen waarvan het koloniale systeem ze eerder had ont-eigend. De etnoloog overschrijdt in die restituerende praktijk niet enkel de grenzen van de disciplines, maar evenzeer de mentale barrières die een samenleving had opgetrokken om zich af te schermen voor de indringende blik. Bourdieus werk leidt dan ook een heuse bekering van de blik in.

Schoolstrijd

Nadat hij enkele jaren verbonden is geweest aan de Letterenfakulteit te Rijsel, verhuist Bourdieu in 1964 naar Parijs waar hij het CSEC opricht, samen met een groep onderzoekers: *Centre de sociologie de l'éducation et de la culture*. In een reeks die hij in 1964 had opgezet, publiceert hij in 1965 een boek waarin Raymond Aron later een katalysator van “de gebeurtenissen van Mei '68” ziet, *Les Héritiers*³. Bourdieu analyseert daarin de “ideologie van de gave” die ter legitimatie van de sociale orde wordt geciteerd: de ogenschijnlijke neutraliteit van het schoolstelsel laat de omzetting toe van sociale ongelijkheden in curriculaire of schoolse verschillen. Verworven eigenschappen gaan zodoende door voor natuurlijke gaven.

Ook na Mei '68 zal Bourdieu regelmatig terugkomen op de crisis van het hoger onderwijs, en in het bijzonder “de universitaire orde”, die toen aan de oppervlakte was gekomen. Sinds de jaren '60 is de instelling van de school trouwens een centrale inzet geworden “in de strijd om het monopolie van dominante posities”.

Het gebruik van de opinie

“De publieke opinie bestaat niet”: zo luidt de titel van de voordracht die Bourdieu begin 1971 houdt te Arras. Met zijn kritiek van het gebruik dat van de “publieke opinie” wordt gemaakt, zowel

door de onderzoekers die de peilingen uitvoeren, als door de politici die de peilingen bestellen, houdt hij een vurige verdediging van de autonomie van de sociologie. Onderzoekers worden steeds vaker aangezocht om aan allerlei vragen vanwege partijen en vanwege het politieke bestuur, tegemoet te komen. Ze worden uitgedaagd om hun onderzoek “toegepast” te oriënteren. In aansluiting bij Émile Durkheim is Bourdieu van oordeel dat “het optellen van opinies” gedragen wordt door een wezenlijke, zij het verdoken onteigening: de bevraagde verliest a.h.w. zijn stem op het moment dat die wordt geregistreerd. Juist door dergelijke discrete hefboomen van de overheersing aan het licht te brengen, kan de wetenschappelijke analyse een instrument worden van bevrijding in dienst van de sociale beweging. Een zekere alliantie tussen onderzoekers en militanten is daartoe

noodzakelijk, en dit tegen de doxosofen in, de “professionele fabrikanten van de opinie” die een ideologie uitwerken die overeenstemt met de belangen van de heersenden. Politieke kritiek en een “sociologie van de intellectuelen” sluiten hier naadloos op elkaar aan, en dit moet wel weerstanden oproepen, van links-katholieken zowel als marxisten.

Populaire cultuur als onderzoeksobject

In 1975 wordt het tijdschrift *Actes de la recherche en sciences sociales* opgericht, dat nadrukkelijk de autonomie van de (sociaal-wetenschappelijke) disciplines wil versterken, en dit tegen de al aangehaalde vergroeiing van “politieke machten” en “de intellectuele wereld” in. In het fenomeen van de “ambtenaar-onderzoeker” en “de wetenschappelijke bestuursmandataris” hebben wetenschap en belang elkaar gevonden. De nood om tegen het academisch formalisme en de standaardisatie van onderzoek in te gaan, zet aan toe de ontwikkeling van nieuwe methoden, en levert een veelheid van onderwerpen op die voorheen niet “onderzoekswaardig” werden geacht: de *haute couture*, de auto, de strip, het technisch onderwijs, het leger en het leger van sociale werkers, de marxistische retoriek.

*Sinds de jaren '60 is
de instelling van de school
trouwens een centrale inzet
geworden “in de strijd
om het monopolie van
dominante posities”.*

Collectieve contestatie

In de loop van de jaren '70 wijzigen zich de traditionele vormen van protest en actie. De initiatieven die worden ontwikkeld schrijven zich in een "contracultureel gauchisme" in, dat vooral is gekenmerkt door de vorming van collectieven in de verscheidene sectoren van de sociale ruimte: de bevrijdingsbewegingen voor vrouwen, revolutionaire homo's, jongeren en "independentisten" werpen nieuwe thema's op zoals marginaliteit, dissidentie en illegalisme. Volgens Michel Foucault, die aan de oorsprong staat van de GIP, *Groupe d'information sur les prisons*, dat de verschillende "carcerale" instellingen onder de loupe nam, wordt het Sartrianse model van de "universele intellectueel" afgelost door de figuur van de "expert-geleerde" die het woord neemt namens een lokale waarheid. Deze bijzondere vorm van "specifieke intellectueel" roept op tot de instauratie van een nieuw verband tussen theorie en praktijk. Van het succes van dergelijke, nieuwere gauchistische thema's getuigt o.a. de oprichting van *Libération*, in 1973, met Sartre – jawel – als eerste directeur. De olie- en werkloosheids crisis van het midden van de jaren '70 zal de sociale contestatie echter opnieuw centreren rond meer klassieke objectieven als loon en werkgelegenheid. De instabiele situatie in een aantal Oost-Europese landen, de publicatie van de *Goelag Archipel*, de onthulling van de misdaden van het Pol Pot regime: dit alles maakt dat de revolutionaire aandrift geleidelijk aan bekoeld. Sprekend hiervoor is de verschuiving die een aantal jonge auteurs als Bernard-Henri Lévy doormaken: in enkele jaren tijd verlaat hij het politiek gauchisme voor de min of meer dramatische interpellaties van het totalitarisme. De sociale en politieke contestatie boet aan krediet in.

"Vote clown"

Bij de presidentsverkiezingen van 1981 onderschrijft Bourdieu de kandidatuur van Coluche, de komiek. Dit "vote clown" is bedoeld als een kritiek van het onderscheid tussen "de professionelen en de profanen van de politiek", dat het politieke apparaat versterkt. De "geslotenheid" van de politiek wordt nog het scherpst gereveleerd in de omhouding van enige reactie op de afkondiging van de noodtoestand in Polen: met anderen ondertekent Bourdieu, ondertussen aangesteld aan het *Collège de France*, een oproep om druk uit te oefenen op de regering. Hiermee wordt nogmaals de

(noodzakelijke) autonomie bevestigd van de intellectuelen tegenover de politieke macht, het weze dan een socialistische regering die – in de woorden van Jack Lang – "de overgang van duister naar licht" zoekt te "belichamen".

Bourdieu's initiatief gaat gepaard met een desactiverende reflectie op het gezag van "woordvoerders" en gedelegeerden. Om de hefbomen van de macht bloot te leggen, moet men teruggaan tot "de magie van woorden", die een werkdadigheid hebben die constitutief is voor de sociale werkelijkheid. De woorden waarmee we spreken over de sociale wereld kunnen ons gebeurlijk op het verkeerde been zetten, en om deze reden kan een "therapeutische analyse van de taal" zoals die door de analytische filosofen wordt gepromoot, dan ook een subversieve draagwijdte hebben, die verder reikt dan het louter theoretische: de sociale wereld wordt immers "nog steeds bespookt" door een "fetisjistisch, theologisch, magisch denken" dat ongedaan moet worden gemaakt.

De academie en het schoolwezen

Met *Homo academicus*⁴ schrijft Bourdieu verder aan zijn sociologie van de intellectuelen, in een verheldering van de "determinanten" van het politiek engagement van onderzoekers die in het academische spel zijn gegrepen. Op last van – enigszins verrassend – François Mitterrand schrijft hij, samen met anderen, aan een rapport dat in 1985 wordt gepubliceerd onder de titel: "Voorstellen voor een onderwijs van de toekomst". In 1989 zit hij, op vraag van Lionel Jospin, de toenmalige Minister van Onderwijs in de regering Rocard, een commissie voor over "de inhoud van het onderwijs".

Dat de school en de hele "pedagogische onderneming" uiteindelijk "een cultureel arbitrium" oplegt dat de heersende klassen goed uitkomt, roept de vraag op hoe de "meest kritische sociologie" samen kan gaan met "een hervorming". De ambitie van het rapport van het *Collège de France*, zo verduidelijkt Bourdieu, is noodzakelijkerwijs beperkt: "het schoolsysteem is zo ingericht dat het feitelijk niet kan democratiseren en dat het er ten hoogste over kan waken, dat de ongelijkheid niet toeneemt, dat het met behulp van zijn specifieke symbolische werkdadigheid de reeds gegeven verschillen tussen kinderen niet verdubbelt". In een interview tijdens studentenprotesten tegen de plannen van Devaquet, in december 1986, betreurt Bourdieu het ontbreken van elk politiek

project voor een schoolsysteem dat daarmee is overgeleverd aan de liberale ideologie van de competitie. Medewerking aan officiële rapporten belet Bourdieu niet om gevoelig te blijven voor de sociale bewegingen die het schoolsysteem en de samenleving beroeren, wat ook blijkt uit de brief die hij aan de scholieren van Mureaux richt nadat ze hem hadden aangezocht, in het najaar van 1990, om de mediatieke en politieke stigmatisatie als “relshoppers” aan te klagen.

Met *La Noblesse d'État*⁵, dat in 1989 verschijnt, geeft Bourdieu enige afronding aan een onderzoek naar de functioneringsvoorwaarden van de zgn. *Grandes Écoles*, waarmee in de jaren '60 een begin was gemaakt. De vele disputen om de instelling van de school draaien uiteindelijk allemaal om de bemachting van de staat. Ze hebben er voor gezorgd dat er in de orde van de macht dan toch minstens “iets” is binnengesjipeld “van wat het universele betekent – de rede, belangeloze inzet, burgerzin...” Hoe symbolisch-effectief dit wapen in de strijd van het moment ook zij, de “vordering naar het universele” dicht geenszins de kloof tussen de staatsbureaucratie en de “professionelen van de politiek” (met één oog gefixeerd op de peilingen) enerzijds, en zij die “buiten de gevestigde kaders om” protest aantekenen. De analyses en interviews in *La misère du monde*⁶ zullen juist gewijd zijn aan deze laatste groep, die het (lijdend) voorwerp uitmaken van de initiatieven van de gevestigde kaders.

Al de miserie van de wereld ...

Dit boek zal een ongelooflijk succes oogsten: er worden méér dan 80.000 exemplaren van verkocht, er wordt zelfs een theatervoorstelling rond geschreven. In het “postscriptum” klaagt Bourdieu nogmaals de geslotenheid van de politieke wereld, ja het vergeten van de sociale werkelijkheid aan. De titel van het boek lijkt trouwens te repliceren op een uitspraak van de toenmalige eerste minister Michel Rocard; die had in een kranteninterview beweerd dat “het gastland Frankrijk toch niet al de miserie van de wereld kan verwelkomen”.

La misère du monde zoekt verder naar “een andere manier om politiek te beoefenen”. Ter discussie staat het principe zelf van de politieke vertegenwoordiging, van de “legitieme usurpatie” van het publieke ambt, het “mysterie van de Minister”, de

“macht die de politieke mandataris puurt uit de vertegenwoordiging”. Een effectieve en realistische politiek bestaat erin om het belangenprincipe – dat de sociale groepen die de rechtsstaat gelegen zijn, bevoordelt – tot in het universele, over de andere sociale universa te verruimen. De politieke moraal komt niet uit de hemel gevallen: alleen een *Realpolitik* van de (universaliserende) rede en moraal kan de instelling van universa begunstigen, waarin al de sociale actoren onderworpen zijn aan een soort permanente test van universaliteit. Die moraal kan zich enkel waar maken als ook de institutionele middelen worden gecreëerd tot een politiek van de moraal. Om deze reden is de rol van de openlijke kritiek juist zo belangrijk, om de politici er toe te bewegen om “de kloof” te verkleinen “tussen het officiële en het officieuze”, en zo “de omstandigheden te scheppen” van “de instauratie van het rijk van de civiele deugd”. Nogmaals, de autonomie van de intellectuelen wordt voortdurend bedreigd door de greep van een “technocratie van de communicatie” die het monopolie van “de professionelen van de politiek” op het publieke debat versterkt. Hoe kan de gemeenschap van geleerden in het publieke debat worden geïntroduceerd, wanneer de publieke ruimte wordt ingepalmd door “subfilosofen” als Alain Finkielkraut, die “arme Blanken van de cultuur”, “halve geleerden” die niet erg gecultiveerd zijn, terwijl anderen – zij die werkelijk iets te zeggen hebben, bijv. over de situatie in de voorsteden, de hoofddoek, het Arabische vraagstuk ... – zich ervan weerhouden om zich in het debat te mengen.

Liber “voor het universele”

De strijd die intellectuelen vandaag te voeren hebben, kan zich niet beperken tot het nationale forum. Ze moet bovendien collectief van aard zijn. In het perspectief van een internationale samenwerking vormt het tijdschrift *Liber* een poging om – althans op het Europese niveau – de traditie te reactiveren van “de intellectueel naar het model van de encyclopedisten uit de eeuw van de Lumières”. Met de stichting van *Liber* herneemt Bourdieu een idee dat hij eerder had geformuleerd binnen het *Collège des artistes et des savants européens* (1985). *Liber* wil in de eerste plaats een “internationaal boekentijdschrift” zijn dat zowel literaire, artistieke als wetenschappelijke *avant-garde* literatuur wil bekendmaken bij een ruimer publiek. Daarmee zoekt het de sluiting van deze

universa en ook de afzondering van het publiek (enigszins) te remediëren. De bijlagen voorzien o.a. een "etnologische rubriek", waarin het particularisme wordt belicht van verschillende nationale instellingen, zoals de militaire dienst in Zwitserland en de Finse brandweerlui of de Engelse clubs ... De editoriale lijn van het tijdschrift ruimt ook voldoende plaats voor kunstenaars en schrijvers wiens werk een politieke kritiek inhoudt: zo analyseert Jürgen Habermas in de kolommen van Liber de kwalijke gevolgen van de zgn. eenmaking, en komt Bourdieu zelf terug op de ineenstorting van het "sovjetisme". Het gaat er daarbij om de geschiedenis, sociologie en literatuur als kennisinstrumenten te gebruiken ten einde regressieve aandriften te ontregelen. De collectieve socio-analyse die Bourdieu voorstaat, zoekt de valstrikken te ontlopen die historisch in het dagelijkse taalgebruik zijn neergelegd. Zo wordt bijvoorbeeld ruimte geschapen voor een realistisch internationalisme, dat het kader van het nationale conflict overschrijdt en daarmee de instauratie van het universele bevordert. Zoals eerder reeds is aangegeven, inspireert de Realpolitik van de rede een appèl, een oproep ten gunste van een "corporatisme van het universele". Het is zaak om de autonomie te verzekeren van een intellectueel veld, dat zich naar het einde van de 19de eeuw heeft uitgedifferentieerd tegen de religieuze, politieke en economische machten in, en dat vandaag wordt bedreigd door de verregaande interpenetratie van de leefwereld van de intellectuelen door het systeem van het geld, het veralgemeende beroep op sponsors om universitair onderzoek te financieren, het toenemende gewicht van commerciële imperatieven bij de culturele productie en diffusie. Er moeten dringend nieuwe vormen van strijd worden uitgevonden, waaronder de creatie van een "Internationale van intellectuelen". In de eerste helft van de jaren '90 heeft Bourdieu zich ingezet voor de creatie van een dergelijke kritische tegenmacht.

Functionaris van de mensheid

In november 1993 richt Bourdieu, samen met o.a. de schrijvers Toni Morrison en Salman Rushdie, een dringend beroep tot burgerinitiatieven, waar ook ter wereld, om een concrete solidariteit tot ontwikkeling te brengen met bedreigde schrijvers, en ruimte te bieden voor een reflectie op

vernieuwende vormen van verbondenheid met verdrukten en vervolgd. Rushdie zal trouwens in februari 1994 verkozen worden tot eerste President van het Internationale schrijversparlement. Binnen deze instelling neemt de intellectueel niet zozeer de figuur aan van de zelfverklearde drager van het universele geweten, dan wel de beschiedener rol van – in Edmund Husserls bewoording – "functionaris van de mensheid".

De universiteit in levensnood

Een tweetal initiatieven die in het begin van de jaren '90 worden gelanceerd, rond de problematiek van het hoger onderwijs en de situatie in

*Er moeten dringend nieuwe
vormen van strijd worden
uitgevonden, waaronder de
creatie van een "Internationale
van intellectuelen".*

Algerije, laten Bourdieu toe om zijn concept van collectieve samenwerking van intellectuelen in de praktijk om te zetten. In maart 1992 wordt de door Bourdieu voorgezeten ARESAR, *Association de réflexion sur les enseignements supérieurs et la recherche*, opgericht, een associatie van reflectie rond hoger onderwijs en onderzoek. Het werk van de ARESAR bestaat er

in eerste instantie in om een diagnostiek te maken, en dringende remedies voor te stellen voor "een universiteit in levensnood". De wegen van het collectief zijn samengevat in een "wet van universitaire programmatie". Het voorstel vraagt middelen om de ontwikkeling van een onderwijssysteem "met twee snelheden" tegen te werken. Parallel aan dit dossier belegt ARESAR enige rondetafels met medewerking van buitenlandse academici. Het collectief zoekt ook te interveniëren in het publieke debat rond onderwijsmateries, niet alleen door opiniestukken.

Algerije, nogmaals

Het "Algerijnse probleem" vormt voor Bourdieu het kader voor een samenwerking met het Internationale Steuncomité voor Algerijnse Intellectuelen, dat in 1993 is opgericht. In associatie met het Internationale Schrijversparlement zoekt het CISIA, *Comité international de soutien aux intellectuels algériens*, vooreerst de ballingschap te vergemakkelijken van de meest bedreigde intellectuelen. Verder zoekt het Comité het isolement te breken van zij die door de gewelddadigheden zijn afgesloten van elke berichtgeving. Het CISIA stelt zich tot objectief om, in een totale onafhankelijkheid, de publieke opinies te berichten over de aanslagen,

“zowel op levens als op vrijheden”, en om positie te nemen ten gunste van een “partij voor burgervrede”. Het Comité betracht ook om, “los van de koude politieke analyse en de onwelvoeglijke humanistische prediking van de mediatieke intellectuelen”, de werktuigen aan te reiken om tot inzicht te komen in de huidige situatie. Een bijzonder aandachtspunt daarbij is de onderschikking van de cultuur aan de politiek, die bijvoorbeeld heeft gemaakt dat de veelheid aan concrete ervaringen verdrongen wordt, ten gunste van een “collectieve leugen” die door de Algerijnse leidende klasse wordt onderhouden.

December '95

De sociale beweging die zich in december 1995 in Frankrijk vormt, is de resultante van de vervoeging van meerdere crises: het protest van de studenten en het militante onderwijscorps; stakingen bij het openbaar vervoer; het grote ongenoegen van de sociaal ver(on)zekerden. De betoging van 12 december, die meer dan 1 miljoen mensen op de been brengt, eindigt nabij het Gare de Lyon in Parijs. Bourdieu neemt er het woord, om de openbare diensten te verdedigen, die door de neoliberale politiekvoering worden bedreigd. Zijn aanklacht richt zich op de “Staatsadel” die paradoxaal genoeg “de ontmanteling van de staat predikt”, en “het onbelemmerde heersen” voorstaat “van de markt via de consument.” Tegen de experts die zich beroepen op de autoriteit van de economische wetenschap in, zegt de socioloog zijn steun toe aan wie de technocratische elites omschrijven als een door “aandriften” bemeesterd volk, waaraan – in de woorden van Paul Ricoeur – van bovenaf redelijke politieken moet worden voorgescreven.

Werkonzekerheden

In 1998 komt Bourdieu publiekelijk op ten gunste van de werklozenbeweging. De bezetting van de ENS, de École Normale Supérieure, geeft hem gelegenheid om het “sociale mirakel” in de verf te zetten, m.n. de mobilisatie van wie door hun situatie nochtans geatomiseerd en gedestruktiseerd geraken, de werklozen. Hun zaak laat toe om de onzekerheid aan te klagen die door de liberale politiekvoering wordt veralgemeend en onderhouden: de “objectieve onzekerheid” die de wereld van de arbeid treft, ligt aan de basis van een “subjectieve onzekerheid” die iedereen treft,

de uitzendkrachten zowel als de contractuelen, en wel door de toepassing van een politiek van flexibilisering en door de instelling van nieuwe modaliteiten van onderwerping.

Raisons d'agir

Voorbij de punctualiteit van zijn interventies zoekt Bourdieu zijn engagement ook in de duur in te schrijven: zo wordt *Raisons d'agir* opgericht, een collectief dat de analytische competenties van onderzoekers ten dienste wil stellen van bewegingen van weerstand tegen de neoliberale politieken: een (symbolisch) tegenwicht dus voor de conserverende *think tanks*. Sociologisch onderzoek dient als uitgangspunt voor allerlei politieke interventies van het collectief in de pers, voor persconferenties en publieke debatten. Daarbij wordt ook een reeks opgestart voor goedkopere boeken, *Liber-Raisons d'agir*, dat sociaal-wetenschappelijk werk aanbiedt in een toegankelijke vorm, of anderszins onderzoekswerk dat door de mediatieke censuur niet wordt weerhouden, bijv. omdat het die media zelf betreft. Van de eerste titel in de reeks, *Sur la télévision*⁷, van de hand van Bourdieu zelf, werden méér dan 140.000 exemplaren verkocht. Het opstel verscheen ook meteen in Nederlandse vertaling, in de reeks *Boom essays*⁸.

Sur la télévision

In de jaren '70 en '80 vroeg Bourdieu aandacht voor het verschijnsel van de intellectueel-journalist en voor de onderwerping van de journalistiek aan de imperatieven van de markt. In een gesprek met journalisten van *Reporters zonder grenzen* dat werd georganiseerd bij een terugblik op de Golfoorlog, in 1992, analyseerde Bourdieu hun onbewuste bijdrage tot de naturalisering van een dominante visie op de sociale wereld. *Sur la télévision* zal een heuse polemiek ontketenen rond de imperatieven die op het journalistieke werk wegen (urgentie, concurrentie...) en die – volgens Bourdieu – bijdragen tot een “onttovering van de politiek”. De analyse die Bourdieu in zijn televisieopstel maakt sluit trouwens aan bij zijn reserve t.a.v. de mediatieke journalisten die hun producties afstemmen op de eisen van de kijk- en luistercijfers. Tijdens een televisie-uitzending, begin januari 1996, had Bourdieu reeds kunnen aangeven hoe een waarachtige ontcijfering van de televisie niet op de televisie gerealiseerd kan worden, aangezien de “dispositieven” van de televisie zich onvermijde-

lijk opdringen, “ook aan de kritische uitzendingen van het kleine scherm”. Zijn optreden zorgde trouwens voor een kleine rel: de producer Daniel Schneidermann kon het niet hebben toen Bourdieu uit de doeken deed hoe de imperatieven van het journalistieke milieu een “cynische visie” op de politiek installeren. Wanneer Bourdieu in 1999 zijn steun betuigt aan het bedreigde *France Culture*, formuleert hij scherpe kritiek op de programma-herzieningen die de nieuwe directeurs voorstellen, en die zijn geïnspireerd door “de bewezen ‘recepten’ die aan de basis liggen van het succes van de openbare en particuliere zenders”, met name: ontluistering van de politiek, de marketingmethode en de heilzame werking van de concurrentiele markt.

Internationale van de weerstand

Voorbij de kritiek van de media, is het echter de sociale beweging zelf, als “internationale van de weerstand aan het neoliberalisme en aan alle vormen van conservatisme” die aan de basis ligt van de vragen die Bourdieu tot de “meesters van de wereld” richt, “deze nieuwe machten, die de verende krachten van het geld en de media zijn”. Deze dringende interpellatie had eerder reeds verwoording gevonden in de kolom die in april 1998 werd gepubliceerd in *Le monde: Pour une gauche de gauche*, (*Voor een links van links*).

Economische logica's hebben hun sociale effecten die door sociale wetenschappers worden geanalyseerd. Dit onderzoek moet echter worden gecompleteerd met een sociologie van de economie. Geplaatst tegenover de inrichting van een mondiale economische ruimte die is geünifiëerd volgens de logica van de concentratie van kapitaal, overeenkomstig de belangen van een “behoudgezinde internationale van leidinggevend en kaders van industriële multinationals”, ondersteunt Bourdieu de bewegingen die strijd leveren tegen de neoliberale globalisering, tijdens manifestaties in Nice en Quebec. Het relatieve succes van deze acties neemt niet weg dat hij aandacht blijft schenken aan andere internationale kwesties, voor interventies in collectief verband: het stilzwijgen i.v.m. het bloedbad dat door de legeroversten in Algerije wordt aangericht; initiatieven tegen de oorlogen die in de Golf en de Balkan worden belegd. Deze positiebepalingen houden verband met analyses van een internationale situatie “waarin de wereldgemeenschap aan de Verenigde Staten een vrij spel heeft gegeven om een soort (wereld)orde te laten gelden”. Dat deze

“transnationale krachtsverhouding” geduid kan worden als een natuurlijke noodzaak is “de vrucht van de inspanningen van 20 jaar conservatieve denktanks en van hun kompanen in het politieke en journalistieke kamp.”

Het is evenwel op Europees niveau dat Bourdieu het terrein bij uitstek zoekt voor een hernemen van de disputen. In juni 1999 laat hij een tekst verschijnen in *Le Monde diplomatique*, waarin hij de Europese constructie duidt als “een sociale rampspoed”. Dit *Appel pour des états généraux du mouvement social européen* is een poging om de antikapitalistische militanten op Europees niveau samen te brengen, in een structuur die vergelijkbaar is met de sociale bewegingen van de jaren '90. Volgens Bourdieu zijn deze gekenmerkt door de weigering van traditionele vormen van politieke mobilisaties. En ja, ook de interventies van Bourdieu zijn gedragen door de weigering van elke politieke recuperatie, in de beste libertaire traditie van *la gauche*, conform het *Appel pour l'autonomie du mouvement social* dat in 1998 werd gelanceerd, o.a. door de syndicalisten van het SUD. De organisatie van het politieke werk, dat verricht moet worden, gehoorzaamt niet aan de logica van de traditionele politieke meeting, en al evenmin aan de logica van het academisch colloquium. De effectieve institutie van een kritische attitude komt neer op de heruitvinding van een sociale band: “U bent hier met velen, om u te verontrusten, te verontwaardigen, om in opstand te komen tegen de wereld zoals hij reilt en zeilt, de wereld zoals de economische en politieke krachten ons die toebedelen ...”

Noten

1. We maken daarbij gebruik van de situeringen en contexten waarin is voorzien in de door Franck Poupeau en Thierry Discepolo geredigeerde en geannoteerde bundel: Pierre Bourdieu, *Interventions 1961-2001. Science sociale et action politique*, Agone, Marseille, 2002.
2. *The struggle for symbolic order*, p. 37.
3. *Les Héritiers*, Les éditions de minuit, Paris, 1964.
4. *Homo academicus*, Les éditions de minuit, Paris, 1984.
5. *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*, Les éditions de minuit, Paris, 1989.
6. *La misère du monde*, Les éditions de minuit, Paris, 1993.
7. *Sur la télévision*, Édition Liber, 1996.
8. *Over de televisie*, Boom, Meppel, 1998.
9. P. Bourdieu, *Pour une organisation permanente de résistance au nouvel ordre mondial* in : *INTERVENTIONS 1961-2001*, blz. 461.